

arra, hogy a középiskolai szemesztervégi és érettségi érdemjegyek alapján kiválassza számunkra az intézményeinkbe bekerülő hallgatókat, vagy pedig akarva vagy akaratlanul, rászorítja-e a karokat arra, hogy tevékeny részeseivé váljanak a jelentkezők kiválasztásának? Az új felvételi szabályoknak két évvel az alkalmazásuk előtt meg kell születniük. Lassan elindul az a tanév, amelyben a jelenlegi tizenegyedik osztályos tanulók már az új rendszer szerint készülnek a pályaválasztásra.

Kérdéseimre néhány válasznak 2003. szeptemberéig meg kell érkeznie. A kormányrendelet-módosítás végleges változata viszont még újabb és újabb megoldandó feladatokat állíthat elénk. A 2005/2006. tanév elsőéves joghallgatóinak személyi összetétele viszont nem csupán egyénekre lebontva, de kiválasztásuk elveiben is egyelőre még homályos. Remélem, ha nekünk is lesz beleszólási lehetőségünk, jó döntést hozunk a jogszabályok adta keretek között.

1. Előadásom mottójául egy 12. századi bizánci történetírónak a magyarságról írt sorait kölcsönöztem Csekey Istvántól. *Magyarország alkotmánya* (1943)¹ c. tankönyve élén idézi magyar, német kiadásában (*Die Verfassung Ungarns*, 1944)² pedig német fordításban. E gondosan megválasztott mottó az embert: a tudós szerzőt és a kort: a második világháború végén a lenni vagy nem lenni: egy új Mohács elé került ország és nép helyzetét jellemzi. Mindenekelőtt a kolozsvári professzor bátorságát, aki három évtizednyi pályafutás után, éppen 1943 könyvnapijára – ez akkor is kora nyárra eshetett – érezte elérkezettnek az időt, hogy kézbe jól illő, nem túl terjedelmes tankönyvét hallgatói rendelkezésére bocsássa. Túl voltunk már az 1942. januári Don-kanyarbéli katasztrófán, a második magyar hadsereg pusztulásán; a Kállay-kormány az angolszász hatalmak felé tájékozódott, Püski Sándor meg éppen a háború utáni demokratikus átalakulást előkészítendő, a *Soli Deo Gloria* református diákegyesület telepére, Balatonszárszóra készítette elő a magyar ifjúság és a *népi írók* találkozóját. Hatvan esztendeje ennek.

A sovány arcú, szemüveges professzor, aki a napi politikával eddig is csupán annyiban érintkezett, amennyire az általa művelt tudományszakok – a közjog (alkotmányjog), a közigazgatási jog és a politika (alkotmány- és közigazgatástan) – feltétlenül megkövetelték, különösen a valamilyen szempontból időszerű témaválasztást illetően, nem kis bátorságról tett tanúságot. No nem a magyar viszonyokat illetően, hiszen azok a háború kellős közepén is a tudományosságban és az egyetemi képzésben – a tanári kar oldaláról – szinte békebeliek voltak. Az országot katonailag és gazdaságilag kiszípolozó, kényszerű szövetséges Harmadik Birodalom fenyegető közelsége, az 1944. március 19-én bekövetkezett megszállás viszont – kell-e indokolni? – nagy veszélyt jelentett az írástudókra is. Csekey István professzor, aki az 1911/12. akadémiai évtől oly kiváló kapcsolatokot ápolta a német tudományossággal, a folyóiratokkal, *akkor adja ki a Die Verfassung Ungarns* (1944) c. kötetét.

Mikor úgy másfél évtizede karunkon vendégeskedő német hallgatók számára a két világháború közötti magyar államszervezetről előadást tartva e könyvét kezembe vettem, magam is csodálkoztam a „Danubia Verlag, Budapest/Leipzig, 1944” jelzés olvastán. A németeknek 1944-ben? Az impresszumot megtekintve,

ELŐADÁS

Ruszoly József

Csekey István és a magyar alkotmány*

EGY ÉLETMŰ RÖVID ÁTTEKINTÉSE

*A magyarság független, nem szolgál nép,
emelt fejű, szabadságszerető, a maga ura.*

(Konstantinos Manasses bizánci történetíró, 1175.)

amit általában nem szoktunk tenni, most már egyértelmű: „Druckerei der Pester Lloyd-Gesellschaft.” A Pester Lloyd (1854–1944) mint nem hivatalos kormánylap a harmincas–negyvenes években éppen antináci közléseivel vonta magára a figyelmet. Az emigráns Thomas Mann írásait is közreadta. A német megszállás után betiltották. A *Die Verfassung Ungarns* (1944) kezében lévő, egyelőre leltározatlan példány az idézett mottó alatt a dedikáció:

*Buza Lászlónak
kartársi nagyrabecsüléssel és baráti szeretettel*

Kolozsvár, 1945. III. 30.

Csekey István

Nem filológiai tanulmányt írok. Az előttem – három szegedi tudományos könyvtárból, a kariból, az egyetemiből és az alapító Somogyi Károly nevét viselő városi-megyeiből – sebtében összegyűjtött Csekeyművek jó része dedikált példány, szép és a címzettek rangjához illő szavakkal. Csak a korosztálybelinek járt ki a közvetlenebb fogalmazás. Az *Über das handschriftliche Original der ungarischen Pragmatischen Sanction* (1916) kolligátum-beli példányán pl. így: „*Kedves Laci barátomnak szeretettel Pista*”; keltezetlenül, ugyancsak Buza Lászlónak. Az idézett *korjelző* dedikációra még visszatérek.

Előtte a félméternyi könyvállomány, mely egy nagy tehetségű és szorgos professzor-előd életművének talán a java, sárguló, porladó lapokon. Egy professzori pálya fennmaradt relikviái, amelyek mára már tan-, sőt intézménytörténelmi anyaggá nemesedtek, és amelyek között máig felvágatlan darabok is vannak.

Csekey István munkásságát bizony eddig félre sodorta az idők árja. Menthetetlenül történelmivé vált. Az ő és kortársai eredményei a legutóbbi fordulat (1989/90) előkészítőit és végrehajtóit is hidegen hagyták. A megtagadott reálszocializmus bázisán nyugati neoliberais eszmék s nem ránk szabott intézmények elhamarkodott – paktumos – gyors átvétele közepett alig került szóba a történelmi magyar alkotmányosság intézményeihez való tényleges visszatérés. Aki pedig ezt utolsó harcosként megkísérelte, a szaklapokban szóhoz sem juthatott. A bizonyos szempontból Csekey-tanítványnak is számító, Szegeden 1947-ben az ő tanszékét megöröklő Szabó Józsefre gondolok, akit – miután az egyetemünkről kétszer is (1950, 1960) eltávolítottak – kései jóvátételként 1990-ben *professzor emeritussá* nyilvánítottunk.³

Előtte a Csekey-könyvek, melyekből a magyar közjogi pozitívizmus szelleme árad. Azé a tudományos irányé, amelyben az ENSZ meghatározta „az új szellemű nemzetközi jogot” még az agg Buza Lászlótól hallgathattuk, és amelyet a debreceni karon a kiváló kisebbség-jogász, Flachbart Ernő tanítványaként végzett államjogász professzorunk, Kovács István is oly nagyra becsült, és amelyben – szándékom szerint – az alkotmány- és jogtörténetet magam is művelem.

Csekey István professzor nevével Szegeden – sajnos – „elfutott az idők hajója.” Észtországban – második, fogadott hazájában – többet tudnak róla. Nagy becsben tartják. Köszönöm az általa alapított Magyar Intézetnek és kedves barátomnak, Peeter Järvelaid professzor kollégánknak a meghívást és az alkalmat, hogy itt róla emlékezve talán hazai reneszánszának élesztője is lehetek.

2. Egyetemi almanachjaink⁴ szerint Csekey István 1889. február 2-án Szolnokon született, és Pécssett hunyt el 1963. augusztus 17-én. Családi gyökerei Baranyához kötődtek. A Pécshez közeli Zengővárkonyban volt nagyapja, idősb Csekey István református lelkész; neki meg ugyanitt tőle öröklött szőlőbirtoka, ahova – mintegy tusculánumába – nyaranta szívesen eljárt.⁵

Jogi tanulmányait az ország második, Kolozsvárt, Erdély kulturális fővárosában 1872-ben újra megalapított, utóbb a királyról, Ferenc Józsefről elnevezett egyetemén végezte (1907–1911), és strasburgi és heidelbergi, sőt angliai tanulmányúttal is megtoldotta (1911/12). Kiváló professzorai részint még az alapítók voltak – köztük Kolosváry Sándor, a magyar magánjog és Óvári Kelemen, a jogtörténet professzora (közös művük a máig használt *Magyar törvénytár (Corpus Juris Hungarici)*, 1896), – részint a fiatalabbak: köztük a közjogász Nagy Ernő, Balogh Artúr, a politika professzora és a modern jogbölcselet tanára, Somló Bódog.

Közülük mestere Nagy Ernő, a közjogi pozitívizmus

magyarországi úttörője volt, aki az 1907/8. tanévben a magyar trónöröklési jogról írt ki pályatételt, amelyre Csekey – a bíráló szerint – hallgatóként „irodalmi értékűnek” minősített pályaművet (Preisschrift) írt. Ennek nyomán az Országos Levéltárban 1914 júniusában jelentős fölfedezést téve publikálta első könyvét (*A magyar Pragmatica Sanctio írott eredetijéről*, 1916),⁶ amely a Paul Laband (Straßburg), Otto Mayer (Leipzig) és Robert Piloty (Würzburg) professzorok szerkesztette Archiv für öffentliches Recht-ben még ugyanazon évben németül is megjelent (*Über das handschriftliche Original der ungarischen Pragmatischen Sanktion*, 1916).⁷ Szorosan követte ezt *A magyar trónöröklési jog* (1917)⁸ c. monográfiája, amely akár habilitációs iratnak (Habilitationsschrift) is beillenék, ámbár ez mint olyan, Magyarországon nem volt előírva.

Közvélekedés szerint a korábbi historikus szemléletű és szellemű – az „Extra Hungariam non est vita” elvén nyugvó – magyar közjogírással éppen szemben állt a nyugati eredetű, dogmatikus alapú közjogi pozitívizmus. Ez így is volna, ám – mint Csekey István kutatásai mutatják – a tételes közjog gyökereinek jogtörténelmi föltárása nem állt ellentétben a jogpozitívizmus követelményeivel. Ellenkezőleg: ez teremtette meg a biztos alapot az akkori jelen problémáinak megoldásához.

Csekey maga sem tekintette eredményeit pusztán történelmieknek. Tisztázta a törvények írott eredetijeinek jelentőségét, valamint a törvények – általában a jogszabályok – közzétételének módját, és eredményeit utóbb is hasznosította.⁹

„Tulajdonképeni eredetiek azok, a melyeket a királyok hiteles kiadás végett először szoktak aláírni és a melyek már a királyi felség szentesítése miatt is általában hiteleseknek tekintendők. Másik faja a hiteles eredetieknek a királyi kancelláriában ünnepélyesen kiadott és az illető részeknek vagy törvényhatóságoknak kihirdetés és mihez tartás céljából elküldött. Majd a nyomtatás idejéből nyomtatott példányokra azt mondja, hogy az ilyen szokásos ünnepélyességgel hitelesen kiadottak *hitelesek*, de ezeknek *eredetije* azok, a melyeket a királyi kancelláriában írtak és a királyok aláírtak vagy a melyeket a királyi resolutio elfogadott, ezeknek előzői viszont azok a cikkek, a melyeket a nádor és a primás aláírva, a karok és rendek nevében a királynak megerősítés végett az országgyűlésből felterjesztett.

Van azonban az 1723. évi törvények írott eredetije előkerültének és tüzetes megvizsgálásának még egy alkotmánytörténelmi jelentősége, a mi nemcsak mint a törvény alaki kellékét megvilágító részlet érdeklő alkotmánytörténelmünket, de egyenesen kilép országunk határai közül és az osztrák centralistáknak – hisz ma is bővében élnek a Lustkandlok! – egy fegyverét teszi harcképtelenné. Ez pedig – mint láttuk – annak a téves felfogásnak letörésében nyilvánul, mintha az 1723. évi törvénycikkek szentesítése nem a magyar királyi udvari kancellária útján történt volna. Az írott eredeti példány e felfogást megczáfolta s egyben okát adta, hogy miért maradt ki a nyomtatott példányokból a magyar királyi udvari kancellárnak a neve.”¹⁰

A Magyar Királyság királyai 1526 óta a Habsburg (1780-tól a Habsburg-Lothringen) dinasztiából kerültek ki. A magyar rendi jogszemlélet szerint hazánk önállóságát *de iure* soha nem veszítette el, ám ténylegesen (*de facto*) ez az évszázadok során csorbát szenvedett. Az V. Ferdinánd király által szentesített, még az 1847/48. évi utolsó pozsonyi rendi diétán elfogadott áprilisi törvényeink által az Erdélyi Nagyfejedelemséggel történt, kölcsönösen törvényi alapon nyugvó unió által megteremtett parlamentáris berendezkedésű Magyar Királyság elvileg nem szakadt ugyan ki a „Habsburgerreich”-ből, ám történeti függetlenségét visszanyerve gyakorlatilag mégis önállóvá vált. A törvények szellemében és betűik szerint. Ám ezt a centralizmusra törfő osztrák kormányzat – fölösűdva a bécsi forradalom által is teremtett zavarból – nem ismerte el. Előbb a nemzetiségeket lázította a törvényes magyar kormány ellen, majd 1848 szeptemberében maga is támadott. Amikor pedig a váltakozó sikerű önvédelmi és alkotmányos szabadságharc 1848 tavaszán az ifjú trónbitorló Ferenc József oldaláról vereségekbe ment át, ő a „Szent Szövetség” forradalomtól intakt cári Oroszországhoz fordult. A cári csapatok pedig leverték a magyar szabadságharcot. Igaz, a piszkos munkát – a kegyetlen megtorlást, benne gr. Batthyány Lajos első miniszterelnökünk és 13 honvéd tábornok (főtiszt) 1849. október 6-ai kivégeztetését – az osztrákok vállalták magukra.

Az Osztrák Császárságot, amelybe erőnek erejével ismét szétdarabolt hazánkat is beolvastották, és személy szerint Ferenc József császárt elsősorban katonai vereségek (1859, 1866) és a velük járó államgazdasági krízis készítették rá, hogy a magyarsággal tető alá hozza az 1867. évi kiegyezést, amelynek dualista rendszere az első világháború végéig (1918) állt fenn, s országunk számára kedvező lehetőséget nyújtott a polgári fejlődésre.

Röviden szólva: két egyenrangú állam sajátos közöségében az alkotmányjog – a közös védelemmel indokolt s az államaink között szoros közjogi kapcsolatot létesítő *Pragmatica Sanctio-ra* (1723:I–III. tc.) alapozva – körében közösek lettek (maradtak):

- a külügy,
- a hadügy és
- az előbbiekre vonatkozó pénzügy.

E szerint szervezetetett meg a három császári és királyi minisztérium; 1879-től, Bosznia-Hercegovina okkupációja nyomán e tartomány kormányzójának felügyelete is a közös Pénzügyminisztérium hatáskörébe jutott.

Közös törvényhozó testület és törvényhozás nem volt; a közös pénzügyek és a közös miniszterek jogi felelősségre vonása hatáskörében a két ország törvényhozó testületei – a bécsi *Reichsrat* és a pesti/budapesti *országgyűlés* által kiküldött 60–60 tagú *delegációk* működtek, elkülönülten és a szigorú paritás szerint.¹¹

Voltak még gazdasági–pénzügyi – tehát nem közjogi – jellegű közös ügyek is.

A tíz évente megismételt „kis kiegyezések” a közös

költségvetés arányáról (*quota*), valamint más – főként a közös hadsereg okozta – problémák egyre több súrlódást okoztak országaink között.

A magyar belpolitika jelentős részben „közjogi politikává” fajult: a függetlenségi 48-asok kezdetűl támadták, a szabadelvű 67-es mindenkori kormánypártiak pedig védelmezték a dualizmust. A közöttük lévő közeputasok nem sok vizet zavartak.

Az ilyen vagy olyan alapon *trializmusra* törekvő ausztriai szláv pártok kezdetűl támadták a Magyarországgal mintegy kivételt tevő dualizmust. A századfordulón – a Monarchia föderalizálására törekvő – tragikus sorsú Ferenc Ferdinánd mögött a szlávokra, románokra és német–osztrákokra is kiterjedő „nagyosztrák” politikai és szellemi mozgalom indult. Ez pedig veszélyeztette a dualizmus rendszerét. Az osztrák közjogászok új nemzedéke – a Deák Ferenc *Adaléka* (1865) által hathatósan cáfolt Wenzel Lustkandl bécsi közjogász professzor „méltó” utódai (Biedermann, Dantscher, Steinacker, Tezner) – a szerintük a magyarságnak jogtalanul kedvező kiegyezést – és ezáltal a magyar történeti alkotmányt (pl. az általuk 1526-tól datált trónöröklést) – saját szájuk íze szerint magyarázták.

A fiatal Csekey „*Pragmatica Sanctio*”-jában és más irodalmi megnyilvánulásaiban a protestáns ösők szenvedélyességével, ám a történetileg megalapozott magyar közjog fegyverét jól forgatva szállt szembe nézeteikkel. Szilárdan az 1867: XII. tc. alapján állt.¹²

3. A kettős Monarchiát elvitte a világháború. 1918 októberében–novemberében összeomlott. I. Károly császár, aki magyar királyként a IV. volt, 1918. november 11-én először az időközben köztársasággá vált Német-Ausztria államügyeinek viteléről mondott le, majd a magyar főrendi tábla delegációjának ösztönzésére 1918. november 13-án Eckartsauban kiadott nyilatkozatában ugyanezt tette Magyarországot illetően is, személy szerint magára elismerve az államformáról való döntést. Magyarország Nagy Nemzeti Tanácsa, a gr. Károlyi Mihály vezette öszirózsás (polgári demokratikus) forradalom e legfőbb orgánuma, 1918. november 16-án alkotmányos jelentőségű *Néphatározatában* proklamálta a Népköztársaságot, amelyhez – átmenetileg, mentendő a menthetőt – még ellenfelei is csatlakoztak.

A közjogászok és politikusok rendre a hagyományos magyar közjog szerint igyekeztek „megmagyarázni” a kialakult helyzetet. Így IV. Károly nyilatkozatát trónmondásnak tekintették, amely egyébként az időközben fölösűtött országgyűlés elé valóban nem is kerülhetett, abból pedig hogy előbb Ausztria (is) köztársaság lett, a *Pragmatica Sanctio* teremtette államközösség *ipso facto* megszűnését következtették.

Csekey István, aki ízig-vérig magyar ember volt, nem kapott az alkalmon. Számára drágább volt annál a magyar történeti alkotmány, semmint elveit és betűit félremagyarázva a forradalom teremtette rég óhajtott magyar függetlenség oltárán föláldozza. A társadal-

mi-politikai realitás alapján inkább elfogadta magát a forradalom tényét, és Károlyit idézte: „Nálunk detronizálásra nincs szükség, hanem erről egy *fait accompli*-nek a ratifikálására.” „De ha – fűzte hozzá – valaki a forradalom vívmányait a régi jog szerint iparkodik magyarázni – az ellen a magyar jogászi érzék tiltakozik.”¹³

4. Csekey István, aki kolozsvári Alma Materében az államtudományi doktorátust 1911-ben, a jogtudományt pedig 1913-ban szerezte meg, az 1912/13-i akadémiai évtől előbb rendkívüli, majd rendes professzorként tanított a kecskeméti református jogakadémián. Az időközben a Budapesti Tudományegyetemre került mentora, Nagy Ernő révén pedig 1919-ben habilitált.

Mesteréről: életéről és munkásságáról, az általa hazánkban megalapozott közjogi pozitívizmusról mindjárt annak halála után, 1921-ben tartott, kisonográfia számba menő, máig érvényes, magvas emlékbeszédet tartott, amely csak öt esztendővel később, már az ő dorpat (tartui) profeszorsága idején jelenhetett meg (*Nagy Ernő és a magyar közjogírás új iránya*, 1926). E helyütt meg sem kísérelhetvén mégoly rövid összefoglalását sem, inkább szép tanítványi sorait idézem, amelyek – mondjam-e? – ma is példaadók.

„A jogi szemináriumokról szóló [...] dolgozatában [Jogtudományi Közlöny, 1888.] a jogi oktatás érdekében megindult mozgalom lelkes zászlóvivőjeként mutatkozik. A Francia- és Németországban kevéssel annak előtte bevezetett *szemináriumi és praktikai jogászképzés* előnyeit tárja fel. »... senki sem fogja tagadni, – írja – hogy az az intézmény, mely a tanár befolyását a tanulóra közvetlenebbé teszi, mely a tanulót folyton szellemi munkára ösztönzi, a munkában vezeti és a munkát ellenőrzi, kétszeres értékkel bír.« Nagy Ernőnek ezek a kívánalmi annyival is inkább kiemelendők, mert az egyetemi oktatás, főleg a tudósképzés, ma már az egész világon ebben az irányban halad. »Ha a történelem egyes nagy hírű tanárokról emlékezik, nem mulasztja el kiemelni azon benső viszonyt, mely közte és tanítványai közt fennállott; nem mulasztja el kiemelni, hogy a tanár nemcsak hirdetője, hanem szoros értelemben vezetője is volt tanítványainak a tudományos munkában.« E szavak senkire sem találhatnak úgy, mint őreá magára. Jelen sorok írója is meghatottan gondol arra az időre, amikor mestere a kolozsvári jogászévektől fogva egész a budapesti egyetemen való magántanári képesítéséig nemcsak mint professzor, de mint ember is valósággal atyai jóindulattal támogatta.

Szinte gyermekies jóság, kristálytisza jellem és még a látszatra is mindig gondosan ügyelő korrekt erkölcsi felfogás voltak Nagy Ernő legszebb tulajdonai. Egész életmódjában egyszerű, de választékos úr volt. Világnézetében igazi européer. Munkáiban pedig mint a jogi írásművészet mestere méltán állítható e tekintetben is tanítója, Laband, a stílusművész mellé.”¹⁴

5. A tanítványból egyhamar mester lett. Amint a néhány évvel idősebb barátot, Buza Lászlót hazavárta és alkalmazta Sárospatak református jogakadémiája, úgy

kezdte el Csekey István is az 1912/13-i akadémiai évet a kecskeméti református jogakadémián. Innen került a messzi Északra: Dorpat/Tartuba, ahol az egyetemes és észt közigazgatási jog professzoraként 1923. szeptember 26-án tartotta székfoglalóját. Itt Magyar Tudományos Intézetet is alapított és vezetett, és kiadványsorozatot indított *Bibliotheca Hungarico-Estica Institutii Litterarum Hungarici Dorpatensis* címmel.¹⁵ A rendelkezésemre álló hiányos forrásokból megítélhetően is nagy lelkesedéssel, munkabírással vetette bele magát – a finnség után nagyságra második – testvérnépünk országának megismerésébe, a róla való ismeretek terjesztésébe. A magvas tanulmányaitól beszédein át tartalmas publicisztikai írásaiig mind-mind ezt szolgálták. Szakterületei mellett az irodalomtörténettel is foglalkozott, föltárva pl. a Jókai Mór műveiben föllelhető észt vonatkozásokat. A kint töltött nyolc esztendő bibliográfiája negyvenöt lapra rúg! Az első öt esztendő – nem kifejezetten szakmai jellegű – termését csinos kötetben *Északi írásk* (1928) címmel itthon is kiadta. Címlapján a zöld fenyő és a kis faházikó szinte vonzza az olvasót távoli rokonépünk nyugalmas vidékeire.¹⁶

Szakmai figyelme immáron a hazai és kinti intézményekre egyaránt kiterjedt. Ez azonban nem jelentett figyelemmegosztást; témái inkább kiegészítették egymást. Magyarország végre elnyert teljes függetlenségén érzett örömét a forradalmak és az ellenforradalom hozta, különösen pedig az égbekiáltóan igazságtalan trianoni békeszerződés okozta (1920) szerencsétlen alkotmányjogi változások árnyékkolták. Észtországnak ugyancsak nehéz viszonyok közepett születő államiségát nagy figyelemmel kísérve követendő új megoldásait a maga tudományos lehetőségeivel igyekezett Európa-szerzte népszerűsíteni.

Roppant nagy jelentőséget tulajdonított ugyanis annak, hogy nyelvi elszigeteltségünkben is jól ismerjen bennünket a külföld. Ezzel kapcsolatos, a századfordulóig visszatekintő elvi jellegű, a jövőre pedig programadó cikke, *A magyar alkotmány és a külföld* (1931)¹⁷ az idők változásával is máig ható érvényű. Különös tekintettel arra, hogy az alkotók, a tudomány művelői mellett a hivatalosságoknak: a kormányzerveknek is mily nagy a felelősségük az időben és tárgyilag pontos tájékoztatásban.

Országaink húszas-harmincas évekbeli alkotmányfejlődését illetően e helyütt különösen kiemelésre méltók a Tübingiában kiadott *Jahrbuch des öffentlichen Rechts-beli „országbeszámoló”*: *Ungarns Staatsrecht nach dem Weltkrieg* (1926)¹⁸; *Die Verfassungsentwicklung Estland, 1918–1928* (1928)¹⁹; *Die Entwicklung des öffentlichen Rechts in Ungarn seit 1926* (1931)²⁰; *Die Verfassungsentwicklung Estlands, 1929–1934* (1935).²¹ Ez utóbbi közlemény – számos más példával együtt – arra vall, hogy 1931-ben történt hazatérte, a szegedi egyetemre való kinevezése után is változatlanul tartotta a tudományos kapcsolatot „második hazájával”: Észtországgal.

Az észt alkotmányfejlődésről írt számos, általam jobbra csak bibliográfiákból ismert művének számbavéte-

le és értékelése meghaladná előadásom célját, e témáról különben is értő kutatója Peeter Järvelaid professzor szól. Így csupán példaként említem meg az észti „államvénről”: államfőről és „miniszterelnökről” írt tanulmányát (*Die rechtliche Stellung des estnischen Staat-sältesten*, 1929).²²

Mi sem természetesebb, mint az, hogy a hazai tudományosságot és a közéletet is igyekezett tájékoztatni. Az *Észti Köztársaság alkotmánya és a Baltikum világpolitikai helyzete* (1926)²³ c., a Magyar Tudományos Akadémia általános jellegű folyóiratában mindjárt a számkra is legérzékenyebb pontot, a Trianon folytán szétvagdalt magyar nemzetnek az utódállamokban sanyarú kisebbségi sorsba juttatott, elszakított részei, különösen annak szórványban élő csoportjai számára fontos, egy 1925. február 12-i törvénnyel bevezetett észti kulturális autonómiát emeli ki.

„Ha a magyar alkotmány a magyar nemzeti geniusnak legsajátosabb alkotása, bátran elmondhatjuk, hogy a kis rokon Észtország halhatatlan nevet biztosított magának a modern államok történetében, mert első volt, amely a nemzeti kisebbségek kulturautonómiáját törvénybe iktatta. Hálával kell ezért nekünk magyaroknak is tekintenünk *Eestire*, mert kisebbségi kulturautonómia-törvényük a tengerbe vetett kő, amelynek hullámgyűrűi a mi elszakított véreink körében is éreztetni fogják jótékony hatásukat. A nemzeti állam cégére alatt valósággal nemzetiségi államoknak összetakolt új alakulatok közül egyik sem mert hozzányúlni a kérdéshez. Észtországé az érdem, amellyel észti kulturális tradícióhoz híven élére állott az európai nemzeteknek.”²⁴

Estonia docet. Az észti kisebbségi kulturautonómia törvényének elvi kérdéseiről és nemzetközi visszhangjáról a kisebbségi irodalomban ad számot az ugyancsak ebben a folyóiratban megjelent, *A kisebbségi kulturautonómia Észtországban* (1928) c. cikkében.²⁵ Amikor pedig az 1929. március 29-én elfogadott és 1932-ben életbe lépett észti Büntetőtörvénykönyv a nemzetiségbevallást védelemben részesítette, róla a dél-erdélyi Lugoson megjelenő Magyar Kisebbség hasábjain adott tájékoztatást (*A nemzetiség bevallási szabadságának büntetőjogi védelme*, 1932).²⁶ Mindezen cikkeinek, valamint napilapbéli közleményeinek informatív hatása Közép-Európában kétségtelen.

Gondoljunk bele, Lugoson még a román hivatalosság számára kiadott folyóiratban is elhelyezték egy tanulmányát! A példa tehát meg lett volna Közép-Európa számára is. „Csak” követőkre nem talált szomszédainknál... A magyarság meg azóta is fogy, porlad. Szerzőnk a példaadó rokon nép államának megadja a kijáró dicséretet.

„A nemzetiségi kérdés terén tehát *Estonia docet*, mert a nemzetkisebbségi probléma kulturális téren való államjogi megoldásának első kísérletével az európai közvéleményben olyan hírnévre tett szert, amelyet az észti függetlenség pozitív értékelése, valamint az Észti Köztársaság konszolidációja tekintetében figyelmen kívül hagyni nem lehet.”²⁷

6. Ami a magyar alkotmányfejlődést illeti – hivatkozott, a külföldet tájékoztató, ám saját gondolatait is tartalmazó – közleményein kívül a harmincas évek derekáig viszonylag kevés tanulmányt írt.

Nagyon röviden összefoglalva: a megcsonkított ország a két forradalom nyomán és a szorosan vett ellenforradalom idején, sajátos helyzetbe került. Ezt az alkotmánytörténész visszatekintve egyszerűbben leírhatja, mint a kortárs közjogász. Az alkotmányosság 1918. október 31-én megszakadt fonálát nem lehetett összecsomózni. Ebben a győztes nagyhatalmak uralta békekonferencia és a magyar területekre éhes szomszédos „kisantant” utódállamok mellett az 1919/20. évi ellenforradalomban hatalomra vagy a hatalom közelébe jutott új politikai elitnek is része volt.

Az 1918. november 16-án megszűnt országgyűlés helyébe a nálunk papíron szokatlanul demokratikus választójoggal, ám hatósági, sőt katonai nyomás mellett választott *nemzetgyűlés*²⁸ nem sokkal 1920. február 16-ai összeülete után meghozta az alkotmány helyreállításáról szóló törvényét (1920: I. tc.), amelynek alapján Horthy Miklóst, egykori cs. kir. ellentengernagyot, királyi szárnységédet, az ellenforradalmi „Nemzeti Hadsereg” fővezérént *kormányzóvá* (Reichsverweser) választotta (1920: II. tc.).²⁹ Magyarország megőrizte ugyan alkotmányos államformáját, a királyságot, ám király nélkül.³⁰ A IV. Károly második visszatérési kísérlete után döntően külső nyomásra hozott „detronizációs törvény” (1921: XLVII. tc.) időszerűtlenné tette a királyi trón betöltését. A királykérdés megoldása *ad Greacas calendas* helyeződött.

A helyzet megítéléséhez ellentétes – legitimista vagy szabad királyválasztó – irányból közelítő közjogászok között mintegy *communis opinio*vá vált azon nézet, hogy az ország *közjogi provizórium* állapotába került. Ezt pedig nagyban-egészben tiszteletben is tartották.

A kétkamarás *országgyűlés* (Reichstag) új alapokon 1927-ben állt helyre; miután a második nemzetgyűlés elfogadta eléggé antidemokratikus választójogi törvényét (1925: XXVI. tc.) és azt a felsőházról szóló törvényt (1926: XXII. tc.),³¹ amely a hagyományos elemek mellett a municipiumok, a tudomány- és felsőoktatás, valamint az érdekképviseletek választott képviselőt is bejuttatta e második kamarába. A községek és municipiumok reformjáról szóló törvényt már ez az országgyűlés hozta meg (1929: XXX. tc.). Mindez a gr. Bethlen István miniszterelnök (1921–1931) nevével fémjelzett, neokonzervatív szellemiségű konszolidáció jegyében fogant.

Magyarország konzervatív és liberális vonásokat egyaránt fölmutató parlamentáris jogállami státusba tért vissza, ám kétségtelenül antidemokratikus volt, sőt a közéletben itt-ott autoritér elemek is jelentkeztek. A nagy világgazdasági válság megérintette ugyan a Horthy-korszak államberendezkedését, a Gömbös Gyula miniszterelnöksége (1932–1936) idején feljövő „új nemzedék” a „korszellem” jegyében reformokat igényelt; kimondottan fasiszta-nemzetiszocialista pártok, pártocskák is alakultak, ám ezek az 1939. évi választá-

sok előtt a törvényhozásba alig-alig jutottak be, hatalomra pedig – a nyilas pártban egyesülve – csak a korszak legvégén, 1944 októberében kerültek. Amikor már minden veszve volt.

Noha még a mérsékelt jobboldali gr. Teleki Pál miniszterelnöknek is voltak elképzelései egy hivatásrendi alkotmányra (1940), maga a rendszer elég erősnek bizonyult ahhoz, hogy – a világháború közeledtén sajnálatosan sok ellenkező hatású intézmény bevezetésével (különösen az ún. zsidótörvényekkel) – alapjában véve megőrizze a magyar történeti alkotmányt, annak az 1920-i „közjogi provizórium” teremtette állapotában. S ez nem papíros alkotmány volt! 1938 márciusában, miközben a szomszédban, Bécsben az Auschluss eseményei folytak, a magyar országgházban, a pesti Duna-parton a választójog demokratizálásáról hoztak törvényt... Igaz, történetileg megkésve.

A magyar közjogászok, még a legitimisták is, végeredményben megbékéltek e rendszerrel és „közjogi provizóriumával”. Amikor viszont, az 1930-as évek második felében, éppen a parlamentáris választójog újrászabályozása okán, átfogóbb alkotmányreform előtt állt az ország, szakirodalmi vitákban törekedtek részben ellentétes álláspontjaik érvényre juttatására. E reformokat természetesen akkor is a kormánypolitika határozta meg. Ennek lényege: az általánosabb és mindenütt titkos választójog bevezetése a választási rendszer belső tagolásán és kombinálásán (többségi rendszer, arányos rendszer/Mehrheitssystem, Proporzsystem) kívül a kormányzó jogállásának megerősítését és a felsőház hatáskörének a kibővítését is igényli. Ez 1937–1938-ban így is ment törvényekbe.³²

7. Az Észtországból hazatért Csekey István, aki a működését 1921-től Szegeden folytató egykori kolozsvári *Alma Mater*e, a Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának Politika Tanszékét vette át, székfoglaló előadását 1931. október 12-én *A szovjet államszemlélete* címmel tartotta, és az az egyetemen kiadott folyóiratban rögtön meg is jelent. Bár egyértelműen elvetette a szovjet rendszert, amely szerinte „többé már nem is »diktatúra a proletárok által«, hanem »a proletárok fölött«, negatívumait – a despotizmusba átmenő központosítást, a parlamentáris ellenzék hiányát, a szabadságjogok tagadását, a hatalommegosztás elvetését, a „forradalmi törvényszerűséget” [törvényeséget!] – igyekezett szakmai keretbe csomagolni. Még egy kis csalfa reményt is vélt fölfedezni: az *ötéves tervben!* Az ugyanis – vélte – a magángazdaság és a külföld együttműködése nélkül elképzelhetetlen.³³

A parlamentarizmus válságából Európa-szerzte kibontakozó tekintélyelvi (autoritér) – magyarán: fasiszta vagy fasisztoid – rendszerekről alapjában tartózkodó volt az álláspontja. Némi elismeréssel így is illette őket. Velük szemben a példátlan rugalmasságában csak az angollal rokonítható történeti alkotmányunkat állította. Tallinban, az V. Finnugor Kongresszus Jogi Szakosztályában 1936. június 27-én *Der autoritäre Staat und die ungarische Verfassung* címmel tartott, emelkedett han-

gú előadásának csupán záró gondolatait idézhetem:

„Ha a magyar alkotmány kiállotta ezer év tűzpróbáját, annál kevésbé lenne indokolt, idegen eszmék kedvéért feláldozni, mert ennek az alkotmánynak a jövőben is nagy nemzetpolitikai szerepének kell lennie. A magyar intézményeknek a jövőben is át kell világítaniok a mesterséges határokon, s a magyar közjogi berendezéseknek vonzóerőt kell gyakorolniok az elszakított magyarságra és idegen ajkú testvéreire. Ezt pedig nem szabad csökkenteni az alkotmányosság és az önkormányzat korlátozásával.

A magyarságot ezer esztendő történelmén át épen az jellemezte, hogy mindig nyugat felé tájékozódott. Ez vezette Európa keletén maradt fajrokonaitól a Duna medencéjébe, ennek köszönhető a keresztény nemzeti királyság megalapítását.”³⁴

Az említett alkotmányjogi reformok közül elsősorban a kormányzó intézményének megerősítése foglalkoztatta. A Magyar Szemle – a kormány támogatta magas színvonalú folyóirat – 1937. januári számában jelent meg *A kormányzói jogkör kiterjesztése*³⁵ c. irányadó tanulmánya, amely a téma vitájának közepébe kerülve, a vita eredményét az egyetemi Actában foglalta össze (*A kormányzói jogkör reformja*, 1937).³⁶ Anélkül, hogy e helyütt a részletekkel foglalkoznánk, álláspontjának lényegét adjuk: ez pedig a kormányzói, mint államfői méltóság jogállásának a megerősítése volt. Az elnyúlt és bizonytalan ideig tartó provizórium keretein belül kívánt nagyobb stabilitást, a „köztársasági” jellegű hatásköri korlátozásokkal szemben quasi uralkodói (királyi) hatáskört. Hangsúlyozottan a magyar történeti alkotmány keretei között mozgott. Az idős kormányzó utódlásának és helyettesítésének megoldásából legfeljebb csak legitimista (katolikus) szemmel olvasni ki valamiféle „dinasztiaalapítást.” Mindez benne volt a levegőben. A vonatkozó törvényekben tükröződtek is a többnyire egybehangzó közjogászai álláspontok. Csak a katolikus egyházat illető főkegyúri jog maradt ki a református kormányzó hatásköréből továbbra is. Meg hát a kormányzói tisztnek *fejedelemvé* alakítására – Gábor Gyulától átvett – fölvetésnek sem lett foganatja.³⁷

Ez idő tájt egyébként sorra jelentek meg magvas tanulmányai, amelyekre itt – sajnálatosan – csupán utalhatok; így *A kötelező szavazás* (1935),³⁸ *A magyar nemzetfogalom* (1938).³⁹

8. Csekey István szűkebb szakterületén túlmutató kultúrhistorikus érdeklődésre vall, hogy hazai német születésű nagy zeneszerzőnk, Liszt Ferenc magyarságával mily szakavatottan foglalkozott.⁴⁰ Abban is van valami jelképes, hogy 19. századi reformkori nagy költőnk, Vörösmarty Mihály a *nagyvilág* népeire is apelláló *Szózatának* – nagy nemzeti költeményünknek – hús (!) fordítását gyűjtötte össze és adta ki előszavával⁴¹ 1940-ben.

9. Az 1940. augusztus 30-ai második bécsi döntés értelmében az „országgyarapítások” sorában – visszatértek az 1920-ban Romániához csatolt – a mai Magyaror-

szágnál terjedelmesebb territóriumból! – a kelet-magyarországi részek (történetileg a *Partium*) és Erdély északi fele. A Ferenc József Tudományegyetem – törvény alapján – heteken belül hazatért Kolozsvárra. Valójában jórészt Szegeden maradt új intézményként (Horthy Miklós Tudományegyetem), ám a Jog- és Államtudományi Kar – jelentősen megerősítve – valóban hazaköltözött Erdélybe (1940–1944).

Csekey István itt végre művelt tudományága szerinti tanszéket, a Magyar Közjogi Tanszéket nyerte el. Sokat vállalt. Ő állította helyre pl. a szemináriumi (kari) könyvtárat. A kar mintegy bemutatkozásként tette közzé négy professzora tollából a magyar szokásjog nagy összefoglalása, a *Tripartitum* (1517) szerzője halálának 400. évfordulóján *Werbőczy István* c. Acta-kötetét. Ebben ő *Werbőczy és a magyar alkotmányjog* címmel írt, és közzétette *A Tripartitum bibliográfiáját* is.⁴²

A magyar történeti alkotmány alapeszméjének, a szentkorona tanának a *Tripartitumban* való megjelenését idézem Csekey tanulmányának német kivonatából.

„Werbőczy vereinigt und ergänzt die Idee von der Krone als Urquelle der Staatsmacht und die organische Staatsauffassung mit dem Gedanken der Machtübertragung, stellt aber noch immer an die Spitze seines *Tripartitum* das Prinzip der Einheit des Adels.

Nach seiner Lehre stammt die Macht des Herrschers von der Gemeinschaft, der *communitas*. Der Fürst wird von den Adeligen gewählt, der Adel aber vom Fürsten verliehen. Der Nachdruck ruht auf dem Prinzip der Gegenseitigkeit, stammt doch der ganze Adel vom König, die königliche Macht aber vom ganzen Adel.

Hierdurch gewinnt die Lehre von der Heiligen Krone die Fassung Werbőczys vom Anfang des 16. Jahrhunderts. Früher galten die Idee der Krone und die organische Staatsauffassung als zwei ursprünglich abgesonderte und sich selbständig entwickelnde politische Gedanken. Die Verknüpfung der Idee der Krone mit der Erfassung der Krone als Staatskörper ist schon die ausschliessliche Schöpfung Werbőczys. Bei ihm findet sich erstmalig die verfassungsrechtliche These, dass alle Adeligen gleichermassen Mitglieder der Heiligen Krone sind und ebenso gleichermassen der Macht des aus ihrem Willen gekrönten Königs unterstellt sind. Der Lehre von der Heiligen Krone bedurfte Werbőczy vor allem, um die Gleichheit des Adels und den »demokratischen« Charakter der Gemeinschaft der Adeligen darzulegen.

Vom Prinzip der Volkssouveränität, nach dem das Recht der Gesetzgebung der Gemeinschaft zusteht, leitet Werbőczy den Satz her. In diesem Kapitel des *Tripartitum* finden wir die wichtigsten Grundsätze unserer Verfassung, die von Werbőczy selbst als die nationalsten Eigenheiten dieser Verfassung betrachtet wurden, und dann während des späteren Lebens unserer geschichtlichen Verfassung die staatsrechtlichen und politischen Ideale langer Generationen gebildet haben. Sie bewehrten sich gleichzeitig auch als starke Kraftquellen der Nation in ihren Kämpfen um die staatliche Selbständigkeit und Verfassung.⁴³

10. Csekey István munkáiban büszkén hirdette a magyar történelmi alkotmány rugalmas voltát a kartális alkotmányok merevségével szemben. Általa sikerült az országnak áthidalnia a forradalmak és az ellenforradalom keletkeztette *vacuum iurist* (Zsedényi Béla), és tőle remélte a parlamentáris kormányzat átmentését a tomboló háború éveiben.

Hogyan is jellemezte történeti alkotmányunkat *Ungarns Staatsrecht nach dem Weltkrieg* (1926) c. közleményében?

„Ungarns Verfassung ist, ihrer langsamen geschichtlichen Entwicklung aus dem Volksleben entsprechend, in keiner Verfassungsurkunde zusammengefaßt, sondern in den verschiedenen Gesetzen der verschiedenen Zeiten zu finden. Wer sich in Heidelberg für die Universität interessiert, wird gleich zum uralten Gebäude der Ruperto-Carola geführt; in Oxford jedoch könnte die Universität niemandem gezeigt werden, denn sie ist die ganze Stadt mit ihren in verschiedenen Jahrhunderten gebauten Collegien und Instituten. So steht es auch mit den Verfassungen Englands und Ungarns. Vergebens sucht man hier ein Grundgesetz, in dem die Verfassungssätze niedergelegt sind; beide Königreiche besitzen den Kartaverfassungen anderer Staaten gegenüber eine historische verfassung. In dieser Beziehung sind sie einander gleich und in der ganzen Welt alleinstehend.“⁴⁴

Bevallom, alkotmánytörténészként a 20. században e történeti alkotmány ezerestendős voltában, melyet szerzőnk is oly gyakran hangoztat, nem kis részben a „koreszmék” elhárítása okából, kétkednem kell. Történeti alkotmányunk a polgári korban ugyanis alapjában véve olyan pozitív törvényeken nyugodott, amelyek az 1847/48. évi utolsó rendi diétán és a későbbi törvényhozásban keletkeztek. A Werbőczy István *Tripartitumára* visszavezetett szentkorona-tan volt szinte az egyetlen olyan elem, amely a rendiséggel való kapcsolatot fönn tartotta. Ez viszont oly szilárdan tartotta állásait, hogy még a magyar közjogi pozitívizmus atyja, Nagy Ernő is kénytelen-kelletlen volt számolni vele; ha nem is túl hangsúlyosan, és inkább múlt időben.

„A király, a ki viseli a koronát és a nemesek, a kik tagjai a szt. koronának, együtt alkották a szt. korona egész testét és országgyűlésileg összejövö gyakorolták annak souverain jogát, alkották a törvényeket. Ez az elmélet, mely a mai nap uralkodó állami személyiség elméletének mindenben megfelel, jelentékenyen járult ahhoz, hogy az államhatalom közjogi jellege megőriztessék.

A szent korona fejezi ki továbbá a nemzet egységét királyával, mint a hogy a koronázás az egyesülés tényét; valamint jelképezi az állam területi egységét, a terület fölötti uralmat, és innen erednek e kifejezések: »szent korona országai«, a »szent korona területe«.

Mіндеzen az 1848. évi törvényhozás csak annyit változtatott, hogy a nemzet rendi tagoltsága helyébe az állampolgárság egységes fogalmát léptette, a politikai jogképességet az állam összes polgáraitra kiterjesztve.⁴⁵

Sokkal erősebben jelentkezett ez Csekey Istvánnál – kivéendő az esetleg túlhatalomra irányuló királyi törekvést – *A magyar trónöröklési jogában* (1917). S mint az (első) nemzetgyűlés jogalapját, s vele együtt a Horthy-korszak közjogi provizóriumát „megalapozó” elmélet, nála is mintegy a pozitív közjog fölébe kerekedett. Fokozott előtérbe helyezésével bizony maga is engedményt tett a közjogi pozitivizmus terhére. Hogy mennyiben volt ez indokolt, ma már inkább eszmetörténeti, semmint intézménytörténeti kérdés.⁴⁶

Magam, aki alkotmánytörténészként is nem egyszer írtam a kipróbált polgári intézményeinkhez való valódi visszatérés szükségességéről, magát Magyarországot szent koronáját és a hozzá kapcsolódó tant csakis történetiségében fogadhatom el.⁴⁷ A szent koronát jogalanyisággal, sőt „misztériummal” való fölruházására irányuló mai szellemi, sőt politikai törekvések⁴⁸ pedig szerintem éppen egykori történeti alkotmányunk megújításra érdemes intézményeiről vonják el a figyelmet. Miközben pl. ugyanis „úsztatgatják” a koronát, valóban ezeresztendősi alapintézményünk, a – különben már 1990-ben „kiüresített” – *megyerendszer* áldoztatik föl a magyar alkotmánytörténetben teljesen gyökeretlen és előzménytelen „regionalizmus” jegyében.⁴⁹ És hogy-hogy nem, paktum alapján 1990-ben becsempésztetett alkotmányunkba (a sokszor módosított 1949: XX. tv.) a felelős parlamentáris kormányzat (1848: III. tc.) helyébe a kancellári rendszer is. Pedig azt a polgári kori történeti alkotmányunkból kétszer is kiiktattuk (1848, 1867). Nem Csekey István és nem a magyar közjogi pozitivizmus szellemében történhetett és történhet meg ez. Épp ellenkezőleg! A feledés és feledtetés következménye lehet csak. A jogtörténész meg egyet tehet: emlékeztet és figyelmeztet. Nagy Ernő, Csekey István, Szabó József és más egykori professzorok szellemében.

11. Csekey István kolozsvári professzori működésének eredménye az írásom elején említett – e helyütt már terjedelmi okokból sem elemezhető, bonyolult és bővebb értelmezésre érdemes kérdéseket is fölvető – tankönyve (*Magyarország alkotmánya*, 1943), német fordításával együtt (*Die Verfassung Ungarns*, 1944). Hogy ez utóbbi pontosan mikor látott napvilágot, nem tudni; a Buza Lászlónak 1945. március 30-án írt, idézett dedikációból arra következtetni, hogy talán csak 1944 vége felé.

A kolozsvári egyetemet 1944. október elején evakuálták. Csak néhányan maradtak vissza. A jogi karról Buza László professzor. Neki is köszönhető, hogy Kolozsvárt a magyar egyetem és a magyar nyelvű jogi oktatás még egy ideig folytonos maradt. Tudunk róla, hogy Budapest elfoglalása után, 1945 februárjában-márciusában többen visszatértek, sőt „vendégprofesszorként” 1947–1948-ig a bukaresti kormány alapította magyar tannyelvű Bolyai Tudományegyetemen tanítottak is. (Ezt egyébként 1959-ben egyesítették Babeş-Bolyai Tudományegyetem néven a kolozsvári román egyetemmel. A magyarság máig hiába küzd saját, állami egyetemért Erdélyben.)

12. Csekey Istvánt 1945 december 13-án kinevezték ugyan a Szegedi Tudományegyetem újonnan alapított Jog- és Államtudományi Karának Alkotmányjogi Tanszékére, ő azonban szabadságolását kérte, és a Pécsi Tudományegyetemen folytatta tevékenységét, ahova 1946. november 3-án nyert kinevezést, és itt is tevékenykedett, mígnem 1951. október 8-án nyugdíjaztatott.

Pécsi tanszéki utódai megbecsüléssel emlékeztek és emlékeznek rá. A rohamos változásokat tananyagaiban törekedett követni. Az államformaváltozást hozó 1946: I. tc.⁵⁰ után írt, *A Magyar Köztársaság alkotmánya* (1947)⁵¹ c. jegyzetében tartalmilag már a történeti alkotmány megszűntét konstatálja, ámbár annyit még jelez: forma szerint az alkotmány – kartális alkotmány hiányában – még mindig történeti jellegű maradt. Két akadémiai évben még tanította a kartális (szocialista) alkotmányt (1949: XX. tv.) is, ám a róla írt jegyzete mellé sokszorosításban hallgatói kezébe kívánta adni *Összehasonlító alkotmányjogát* (1951) is.

Tovább foglalkoztatta Liszt Ferenc élete. Megjelent két tanulmánya Oroszországban tevékenykedő magyarokról – Hanulik Jánosról (1954) és Balugyánszky Mihályról (1956) –, valamint néhány helyismereti műve, köztük a postumus *Baranya és Pécs bibliográfiája* (1964).

Nem látott napvilágot a *Schriftum des ungarischen Verfassungsrechtes*, melyet tankönyve német kiadásában (1944) ígért és amelyen a későbbiekben is dolgozott.⁵²

13. Csekey István művei magukért beszélnek. Csak olvasni kellene őket! És fölhasználni immáron véglegesen történetivé vált matériájukat.

Munkásságának fő vonulatát mutathattam be. Azt is hiányosan. Csupán itt említhetem meg pl. a dualizmus kori vármegyék alkotmányos önkormányzatát óvó tanulmányát⁵³ és a rendeletalkotással kapcsolatos írásait.⁵⁴ És ami nekem legkedvesebb: a parlamentáris választási bíráskodással [parlamentarische Wahlprüfung] kapcsolatos, neki is az első sikereket hozó tanulmánya. Közülük vagy három évtizeddel ezelőtt az *Über das System der Prüfung parlamentarischen Wahlen* (1913)⁵⁵ című közleményét olvastam és használtam először. Általa is váltam – rajta kívül szegedi karunk jelentős személyeségeit: Polner Ödönt, Goltner Dénest és Szabó Józsefet is követve – a mai magyar alkotmánybíráskodás hatásköréből sajnálatosan „kifelejtett” intézmény kutatójává, monografusává.⁵⁶

*

Ha személyesen nem is ismerhettem, kortársak voltunk. Egyetemi pályámat, gyakornokként, negyven esztendője, éppen abban a hónapban – 1963. augusztus 1-jén – kezdtem, amelyben ő meghalt. *Magyar volt és professzor volt*. E szavakkal búcsúzott 1937-ben a túl korán távozott Balásfalvi Kiss Alberttől, kedves kecskeméti, majd szegedi, római jogász professzor társától. Életművét áttekintve én sem mondhatok róla többet.

Jegyzetek

- * „E munka a T 043195/2003. ny. sz. OTKA-szerződés keretében illeszkedik (Alkotmány és jogtörténeti kutatások, 1790–1949, témavezető: Ruzsoly József egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszék).
- A tanulmány szövege először 2003 őszén a Tallinban rendezett I. magyar–észti Jogtörténeti Napokon hangzott el.
- ¹ Csekey István: Magyarország alkotmánya. (Renaissance Könyvkiadó, Budapest, 1943 – könyvnap.; 260 p.)
 - ² Stephan Csekey : Die Verfassung Ungarns. (Danubia Verlag, Budapest/Leipzig, 1944.; 270 p. und Abbildungen.)
 - ³ Szabó József postumus könyve: Ki a káoszából, vissza Európába. Életrajzi, jogbölcséleti, alkotmányjogi és jogpublicisztikai írások. (Kráter, Budapest, 1993.)
 - ⁴ Szegedi Egyetemi Almanach. 1921–1970. Szerk. Lisztes László és Zallár Andor. (Szeged, 1971. 22. p.); Szegedi Egyetemi Almanach. 1921–1995. Szerk. Szentirmai László, Iványi Szabó Éva, Ráczné Mojzes Katalin. (Szeged, 1996. 32. p.) Vö. Százhuszonöt éve nyílt meg a Kolozsvári Tudományegyetem. Emlékkönyv. Összeállította: Gazda István. Magyar Tudománytörténeti Intézet, (Piliscsaba, 1997. 104. p.); Magyar Nagylexikon 5:816. p. (Budapest, 1997.)
 - ⁵ Ruzsoly József: „Magyar volt és professor volt.” Balásfalvi Kiss Albert. (Szeged, 2001. november; 37–40. p., Csekeyről: 38–39. p.)
 - ⁶ Csekey István: A magyar Pragmatica Sanctio frott eredetijéről. Kiadatlan oklevélmellékletekkel és az 1723. évi törvényekkel frott eredetije első és utolsó lapjának hasonmásával. (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1916. 88 p.) /Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből, I. kötet, 7. szám/ Felolvasta 1916. január 10-én. Vö. Csekey István: A pragmatica sanctio [!] Erdélyben. (Kolozsvár, 1915. Separatum az Erdélyi Múzeum-ból.)
 - ⁷ Stefan v. Csekey : Über das handschriftliche Original der ungarischen Pragmatischen Sanktion. (Tübingen, 1916. 100 p. Separatum aus dem Archiv des öffentlichen Rechts.)
 - ⁸ Csekey István: A magyar trónöröklési jog. Jogtörténelmi és közjogi tanulmány oklevélmellékletekkel. (Athenaeum, Budapest, 1917. 564 p.). – Az Előszó 1916. december 30-ai. Vö. Stephan Csekey : Die Ausdehnung der ungarischen Thronfolgeordnung. (Berlin, 1918. Separatum: Zeitschrift für Politik, Bd. XI.)
 - ⁹ Stephan Csekey : Die Verkündigung der Gesetze in Estland. (Tartu (Dorpat)–Budapest, 1926. /Bibliotheca [...] 3./)
 - ¹⁰ Csekey (Tübingen, 1916) 81–82. p.
 - ¹¹ Ruzsoly József: A kiegyezés újabb historiográfiája és a jogtörténet. = Ruzsoly József: Újabb magyar alkotmánytörténet 848–1949. (Püski, Budapest, 2002. 120–131. p.); József Ruzsoly: „Vom Standpunkte der Geschichte des ungarischen öffentlichen Rechts”. Der „Beitrag” (Adalék) von Ferenc Deák und der österreichisch–ungarische Ausgleich von 1867 im Spiegel der Historiografie. (Megjelenik egy gyűjteményes kötetben.)
 - ¹² Csekey István: A dualizmus és a miniszterelnök újévi beszéde. (Magyar Figyelő, 1915. 83–90. p.); Der Zentralismus [!] und die Neujahrsrede des Ministerpräsidenten. Pester Lloyd, 18. Januar 1916, Abendblatt, vö. Arbeiter-Zeitung [Wien] 23. Januar 1916; Csekey István: Az 1741:11. törvény cikk történetéhez és közjogi jelentéséhez. (Századok, 1915. szeptember–október; 321–386. p.); Separatum: Az osztrák államminisztérium és a magyar közjog. (Budapest, 1915.)
 - ¹³ Csekey István: A trónlemondás. Pesti Hírlap, 1918. november 24.
 - ¹⁴ Csekey István: Nagy Ernő és a magyar közjogírás új iránya. (Franklin Társulat, Budapest, 1926. /Magyar Jogászegyleti Értekezések, Új folyam, XVII. kötet, 89. füzet, 1926. október/ [137.] – 236. p.; idézet: 147. p.)
 - ¹⁵ Étienne de Csekey : L'Organisation d'Instituts Scientifiques a l'Étranger. (Budapest, 1926. /Bibliotheca [...] 2./); Stephan v. Csekey : Estnisch–ungarische Beziehungen und das Ungarische Wissenschaftliche Institut in Tartu (Dorpat). (Tartu (Dorpat), 1930. /Bibliotheca [...] 8./); Aus den Forschungsarbeiten des Ungarischen Wissenschaftlichen Institut in Tartu (Dorpat). Hrg. Stephan v. Csekey. (Dorpat), 1933. /Bibliotheca [...] 9–13./.)
 - ¹⁶ Csekey István: Északi írárok. (Budapest, 1928.)
 - ¹⁷ Csekey István: A magyar alkotmány és a külföld. (Budapesti Szemle, 1931.; 638. sz. 73–91. p.) Vö. Etienne Csekey : Lois de Droit Public de l'année 1929 Hongrie. Annuaire de l'Institut International de Droit Public, (Paris, 1930. 884–894. p.)
 - ¹⁸ Stephan v. Csekey : Ungarns Staatsrecht nach dem Weltkrieg. Jahrbuch des öffentlichen Rechts [JöR] Bd. XIV. 409–483. Separatum. (Tübingen, 1926. /Das öffentliche Recht der Gegenwart/.)
 - ¹⁹ Stephan v. Csekey : Die Verfassungsentwicklung Estlands, 1918–1928. JöR Bd. XVI. 168–269. p. Separatum. (Tübingen, 1928.)
 - ²⁰ Stephan v. Csekey : Die Entwicklung des öffentlichen Rechts in Ungarn seit 1926. JöR Bd. 19. 199–311. p. Separatum. (Tübingen, 1931.)
 - ²¹ Stephan v. Csekey : Die Verfassungsentwicklung Estlands, 1929–1934. JöR Bd. 22. 411–458. p. Separatum. (Tübingen, 1935.)
 - ²² Stephan v. Csekey : Die rechtliche Stellung des estnischen Staatsalteten. Zeitschrift für öffentliches Recht. (Bd. IX. 1929. H. 1, 104–113. p. Separatum.)
 - ²³ Csekey István: Az Észti Köztársaság alkotmánya és a Baltikum világpolitikai helyzete. (Franklin Társulat, Budapest, 1926. 17 p.) Separatum a Budapesti Szemle 1926. évi 584. számából.
 - ²⁴ Uo. 11. p.
 - ²⁵ Csekey István: A kisebbségi kultúraautómia Észtországban. (Franklin Társulat, Budapest, 1928. 31 p.) Separatum a Budapesti Szemle CCVIII. kötetéből.
 - ²⁶ Vö. Stephan v. Csekey : Schutz der Nationalitätbekenntnisses. Pester Lloyd, 14. April 1927 (Abendblatt); Csekey István: A nemzetiség bevallási szabadságának büntetőjogi védelme. (Husveth és Hoffer Könyvnyomdája, Lugos, 1932. 22 p.) [Separatum: Magyar Kisebbség, 1928] Vö. Csekey István: A világ első büntetőtörvénykönyve, mely a nemzetiség bevallásának szabadságát védi. Kenéz Gyula Emlékkönyv. (Budapest, 1932.)
 - ²⁷ Csekey (Lugos, 1932) 3. p.
 - ²⁸ Ruzsoly József: Az első nemzetgyűlési választások előzményeihez. = Ruzsoly József, Újabb magyar alkotmánytörténet (2002, 188–206. p.)
 - ²⁹ Vargyai Gyula: Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör (1919–1921). (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971.)
 - ³⁰ Stephan v. Csekey : Das Königreich ohne König. [...] Reichspost [Wien] 26. Februar 1926
 - ³¹ Csekey István: A felsőház kérdésének irodalma (Kérészy, Erekly és Zsedényi tanulmányai). (Budapesti Szemle, 1926. 592. sz. 467–475. p.). – Nagy Ernő (1885) nyomán ellenezte a municípiumok képviselőit (475.). Vö. Ruzsoly József: Alkotmányjogi reformtörekvések az első nemzetgyűlés idején. = Ruzsoly József, Újabb magyar alkotmánytörténet (2002, 207–263. p.)
 - ³² Ruzsoly József: A törvényhozás intézményi alapjai a Horthy-korszakban. = Ruzsoly József, Újabb magyar alkotmánytörténet (2002, 264–194. p.)
 - ³³ Csekey István: A szovjet államszemlélete. (Széphalom, 1931.; 165–172. p. Kivonatos közlés); Separatum: Széphalom Könyvtár 25. E separatum a Somogyi-könyvtárból eltűnt.
 - ³⁴ Csekey István: A tekintélyállam és a magyar alkotmány + Der autoritäre Staat und die ungarische Verfassung. (Jog. 1936. június; 76–88. p., idézet: 87. p.). – Vö. Csekey István: A német vezérállam. (Szeged, 1936.) (A Somogyi-könyvtárból eltűnt.); Csekey István: A Harmadik Birodalom alkotmánya. (Magyar Szemle, 1936. június; 116–127. p.) E cikkének utolsó bekezdésében írta: „Bizonyos, hogy a magyar sorsközösség jövője igen sokban Itália és Németország hatalmi súlyától és politikai akaratától függ. Sohasem éreztük talán annyira megrendítően, mint a közelmúlt hetekben, hogy mily emberfeletti erőt és tekintélyt tudott adni Németországnak Hitler felrázó uralma. Mintha a ver-

- sailles-i diktátum utolsó fozslányainak széttépésében a párizskörnyéki békeparancsok végórájának közelsége morajlá-
nák felénk. Csodálattal nézhetjük Mussolini Itáliáját és Hitler
Germániáját, példát meríthetünk magunknak belőle, hogy a nép
lelki és politikai erőinek mily hatalmas fokozását jelenti, ha a po-
litikai vezetés eszközeit és célkitűzéseit valamely nemzet hagyó-
mányoktól megszentelt történelméből merítik és egyéniségéhez
alkalmazzák. De nekünk nem idegen jelszavakra, nem új életfor-
mákra van szükségünk, hanem arra, hogy megvalósulhasson az
ezeréves nagy magyar gondolat. A mi jövődönk azon fordul
meg, hogy a régi alkotmányt és a hagyományokat át tudjuk-e
menteni a mostani zűrzavarból egy születő, új világ számára.”
- ³⁵ Csekey István: A kormányzói jogkör kiterjesztése. (Magyar
Szemle, 1937. január; 5–16.). Vö. korábbi: Csekey István: A
kormányzó és jogköre. (Magyar Jogi Szemle, 1920. 257–265.
p.). Az utolsó oldalról a cenzúra öt sorát törölte!
- ³⁶ Csekey István: A kormányzói jogkör reformja. (Acta Litterarum
ac Scientiarum reg. Universitatis Hung. Franciscio-Iosephinae,
Sectio Juridico-politica, Tom. X. Fasc. 5. Szeged, 1937. [60 p.]).
- ³⁷ L. még: Csekey István: Az alkotmányjogi törvényhozás és irodalom
áttekintése Magyarországon az 1937. évben + Übersicht
über die verfassungsrechtliche Gesetzgebung und Literatur in
Ungarn im Jahre 1937. (Szeged, 1938. Separatum: Jog, V. évf.
1–2. sz.); Stephan v. Csekey: Die verfassungsrechtlichen Reformen
in Ungarn. Separatum: Zeitschrift für Osteuropäisches
Recht, (év nélkül [1937 vagy 1938], 489–505. p.).
- ³⁸ Csekey István: A kötelező szavazás = Polner Ödön Emlékkönyv.
Dolgozatok Polner Ödön egyetemi ny. r. tanár születésének 70.
évfordulójára. (Szeged, 1935. Acta [...] Tom. VII. 1. 107–162.
p.). Stephan v. Csekey: Valimise kohustus. [Wahlpflicht]. (Eesti
Politsei, 1932. 276. p.).
- ³⁹ Csekey István: A magyar nemzetfogalom. = Menyhárt Gáspár
Emlékkönyv. Dolgozatok Menyhárt Gáspár egyetemi ny. r. tanár
születésének 70. évfordulójára. (Szeged, 1938. Acta [...] Tom
XIII. 105–191. p.) Vö. Csekey István: Faj és nemzet. (Szeged,
1939. 15 p.) Separatum: Beszámoló a szegedi m. kir. Ferenc Jó-
zsef-tudományegyetem 1938–39. tanévi működéséről. – Talán
szükségtelen hangsúlyoznom, hogy a szerző a 'faj/fajta' kifeje-
zést nem holmi rasszista módra, hanem Ady Endre költészetében
ismert értelemben használta.
- ⁴⁰ „Hírhedett zenésze a világnak”. Egykori versek Liszt Ferencről.
Összegyűjtötte, bevezette és magyarázatokkal ellátta Csekey
István és Diósi Géza. (Szeged, 1936.); Csekey István: Liszt Fe-
renc származása és hazafisága. (Budapest, 1937.), Separatum
Budapesti Szemle 720. számából. Vö. Csekey István: Magyarág
és asszimiláció. (Magyar Szemle, 1939. január; 16–22. p.).
- ⁴¹ Csekey István: A Szózat és a Nagyvilág. L'Appel Chant National
Hongrois en 20 langues. (Cserépfalvi, Budapest, 1940.).
- ⁴² Csekey István: Werbőczy és a magyar alkotmány. = Werbőczy
István. Balás P. Elemér, Csekey István, Szász István és Bónis
György előadásai a Jog- és Államtudományi Kar Werbőczy ha-
lálának 400 éves évfordulója alkalmából rendezett ünnepélyén, a
Tripartitum bibliográfiájával. [...]. Universitatis Franciscio-
Iosephina Kolozsvár, Acta Juridico-politica 2, (Kolozsvár, 1941.
43–81. p.). Auszug: Werbőczy und das ungarische Verfas-
sungsrecht [!], 200–205. p.; vö. Etienne Csekey: Werbőczy quatre
fois centenaire. Separatum: Nouvelle Revue de Hongrie, (Buda-
pest, 1942.).
- ⁴³ Uo. 204–205. Vö. Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme történe-
te. (Budapest, 1941.).
- ⁴⁴ Hivatkozott mű, 410. p.
- ⁴⁵ Nagy Ernő: Magyarország közjoga (Államjog). (Atheneum,
Budapest, 1905. 224. p.).
- ⁴⁶ Vö. Kardos József: A szentkorona-tan története, 1919–1944.
(Budapest, 1987.).
- ⁴⁷ Vö. Gábor Máthé: Die Bedeutung der Lehre von der Heiligen
Stephanskronen für die ungarische Verfassungsentwicklung. =
Ungarn und Europa — Rückblick und Ausblick nach tausend
Jahren. Hrsg. von Georg Brunner. Südosteuropa-Gesellschaft,
([München, 2001] /Südosteuropa-Studie 68/ 49–58. p.). „A
Szent Korona – idézi a szerző német fordításban a 2000: I. tv.

preambulumát – a magyar állam folytonosságát és függetlenségét
megtestesítő ereklyeként él a nemzet tudatában és a magyar
közjogi hagyományban. Az államalapítás ezeréves évfordulója
alkalmából Magyarországot méltó helyére emeli a Szent Koronát,
és a nemzet múzeumából a nemzetet képviselő Országgyűlés ol-
talma alá helyezi.” Továbbra is megindokolt tudományos állás-
pontomon maradok: „A szent koronának a Nemzeti Múzeumban
a helye.” — Ruszoly József: Az alkotmányozás történetisége.
[1989] = Ruszoly József: Máig erős alkotmánytörténelem. Írások
és interjúk. (Bába Kiadó, Szeged, 2002. 50. p.).

- ⁴⁸ Kocsis István: A Szent Korona tana, múltja, jelene, jövője.
(Püski, Budapest, 1995, 1996; Kocsis István: A Szent Korona
misztériuma. Püski, Budapest, 1997; Bokor Levente: Az elvesztett
alkotmány. Konferencia az alkotmányról az Európai Unió
kapujában. (Hitel, 2002. december; 125–127. p.).
- ⁴⁹ Ruszoly József: „A népi önkormányzat útján”. (Megjelenik a
„Szeri Szárszó” kötetében.)
- ⁵⁰ Ruszoly József: „Magyarország köztársaság.” Az államfői jogok
1944–45-ben és az 1946: I. tc. létrejötte [“Ungarn ist eine Repub-
lik”. Die Staatsoberhauptsbefugnisse in den Jahren 1944–45]. =
Ruszoly József, Újabb magyar alkotmánytörténet (2002,
361–393. p.); Ruszoly József: Ungarn in Übergang zur Republik,
1944–1946. (Der Staat, 1990. Bd. 29. Heft 2., 274–290. p.).
- ⁵¹ [Csekey István:] A Magyar Köztársaság alkotmánya. Kiegészíté-
sek Csekey István egyetemi tanár „Magyarország alkotmánya”
című kötetéhez alapvizsgálók és szigorlók részére. Előadásai
nyomán készült jegyzet. (Pécs, 1947. (Lázár Nyomda; sokszor-
osított gépirat) 59 p., hivatkozás: 9. p.).
- ⁵² Ádám Antal – Bihari Ottó: A közjog – alkotmányjog – államjog.
= Fejezetek a pécsi egyetem történetéből. Szerk. Csizmadia An-
dor. (Pécs, 1980. 139–142. p.).
- ⁵³ Csekey István: Közigazgatási reform és alkotmánybiztosíték.
(Budapest, 1914. 23 p.). Separatum: Magyar Társadalomtudományi
Szemle, 1914, 1. sz.
- ⁵⁴ Csekey István: A rendelet elméleti kérdései. (Magyar Közigaz-
gatás, 1927. 4. sz.); Stefan v. Csekey: Ausnahmewalt und Frei-
heitsrechte in Ungarn, nach dem Kriege. (Ostrecht, 1926. Bd.
II.); Csekey István: A rendeletalkotási jog új iránya. Némethy
Károly Emlékkönyv, (Budapest, 1932. 74. skk. p.); Csekey
István: Tehet-e közigazgatási intézkedéssel kivételt a miniszter
saját rendelete alól? (Kolozsvár, 1943. 3–12. p. /Az Erdélyi
Múzeum-Egyesület Jog-, Közgazdaság és Társadalomtudományi
Szakosztályának Értekezései 1./).
- ⁵⁵ Stefan v. Csekey: Über das System der Prüfung parlamen-
tarischen Wahlen. Eine staats- und verwaltungsrechtliche Studie
auf rechtsvergleichenden Grundlagen. (Breslau, 1913. 21 p.)
Separatum: Zeitschrift für Völkerrecht und Bundesstaatsrecht,
Bd. VI. Heft 5/6. – Előzményei: Csekey István: A választási bí-
ráskodás szervezéséhez (Állam- és közigazgatásjogi tanulmány,
tekintettel az Országos Jogászyűlés V. szakosztályának kitűzött
kérdésére). (Budapest, 1911.) Separatum: Magyar Társadalomtu-
dományi Szemle, 1911. október; Stefan Csekey: Ein Beitrag zur
Wahlprüfungsorganisation. Blätter für vergleichende Rechtswis-
senschaft und Volkswirtschaftslehre. (1912. Jg. VIII. Nr. 2., 43–
és köv. p.) Utóbb: Csekey István: A választási bíráskodás. (Jog-
állam, 1925. XXIV. évf. 5/6. sz. 206–213. p.).
- ⁵⁶ Ruszoly József: A választási bíráskodás története Európában.
Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. XXII. Fasc. 7. (Szeged, 1975. 57.
p.). (Inhalt: Die Geschichte der Wahlprüfung in Europa. 55–57.
p.) Ruszoly József: A választási bíráskodás Magyarországon.
1848–1948. (Közigazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980.
563 p.) (Inhalt: Die Wahlprüfung in Ungarn. 1848–1948.
55–564. p.); József Ruszoly: Zur Institutionengeschichte der par-
lamentarischen Wahlprüfung in Europa. (Der Staat, 1982. Bd.
21. Heft 2., 203–229. p.); József Ruszoly: Zur Zur Institutions-
geschichte der parlamentarischen Wahlprüfung in Ungarn.
1848–1948. (Ungarn-Jahrbuch, 1982/1983. Bd. 12. 149–168. p.);
József Ruszoly: Die verlorengegangene Institution. Die Frage
der parlamentarischen Wahlprüfung vor dem Nationalen Runden
Tisch 1989 in Budapest. Parlements, Estates and Representation
Vol. 23., November 2003. (Nyomás alatt.)